

PAŃSTWOWE MUZEUM ARCHEOLOGICZNE
W WARSZAWIE

BULETTIN
ARCHÉOLOGIQUE
POLONAIS

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE LXXIV

VARSOVIE 2023

WARSZAWA 2023

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE LXXIV

W 150. rocznicę
wydania przez Jana Zawiszę pierwszego tomu
„Wiadomości Archeologicznych”,
czyli
*Spostrzeżeń lat ostatnich w dziedzinie
starożytności krajowych*

REDAKTOR NACZELNY
EDITOR IN CHIEF

DR WOJCIECH BRZEZIŃSKI

SEKRETARZ REDAKCJI
MANAGING EDITOR

DR HAB. JACEK ANDRZEJOWSKI

CZŁONKOWIE REDAKCJI
EDITORS

GRAŻYNA ORLIŃSKA, RADOSŁAW PROCHOWICZ, KATARZYNA WATEMBORSKA-RAKOWSKA,
ANDRZEJ JACEK TOMASZEWSKI, KAJA JAROSZEWSKA

RADA NAUKOWA
SCIENTIFIC ADVISORY BOARD

PROF. DR HAB. WOJCIECH NOWAKOWSKI (Instytut Historii Sztuki Uniwersytetu
Warszawskiego), PROF. DR AUDRONĖ BLIUJENĖ (Klaipėdos universitetas),
PROF. DR HAB. CLAUS VON CARNAP-BORNHEIM (Stiftung Schleswig-Holsteinische
Landesmuseen, Zentrum für Baltische und Skandinavische Archäologie, Schleswig),
PROF. DR HAB. ZBIGNIEW KOBYLŃSKI (Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała
Stefana Wyszyńskiego), PROF. DR HAB. JERZY MAIK (Instytut Archeologii i Etnologii
Polskiej Akademii Nauk), PROF. DR HAB. DIETER QUAST (Zentrum für Baltische und
Skandinavische Archäologie, Schleswig), PROF. DR HAB. PAWEŁ VALDE-NOWAK (Instytut
Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego)

CZASOPISMO RECENZOWANE ♦ PEER-REVIEWED JOURNAL

TŁUMACZENIA
TRANSLATION

KINGA BRZEZIŃSKA
JACEK ANDRZEJOWSKI, ELŻBIETA ZABŁOCKA

KOREKTA
PROOF-READING

AUTORZY, KATARZYNA WATEMBORSKA-RAKOWSKA

SKŁAD I ŁAMANIE
LAYOUT

JRJ

RYCINA NA OKŁADCE
COVER PICTURE

Okładka pierwszego tomu „Wiadomości Archeologicznych”
Cover of the first volume of “Wiadomości Archeologiczne”

© Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie, 2023
© Autorzy, 2023

25^{lat} Mazowsze

Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie jest jednostką organizacyjną
Samorządu Województwa Mazowieckiego

ADRES REDAKCJI
EDITORIAL OFFICE

Państwowe Muzeum Archeologiczne, ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa
tel.: +48 (22) 5044 841, +48 (22) 5044 813; fax: +48 (22) 831 51 95
e-mail: j.andrzejowski@wiadomosci-archeologiczne.pl

STRONA WWW
HOME PAGE

<http://www.wiadomosci-archeologiczne.pl>
<http://www.wiadomosci-archeologiczne.pl/en>

TOMY ARCHIWALNE
ARCHIVAL ISSUES

<http://www.wiadomosci-archeologiczne.pl/Archiwum>
<http://www.wiadomosci-archeologiczne.pl/Archive>

ISSN

0043-5082

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE LXXIV (2023)

SPIS TREŚCI
CONTENTS

ROZPRAWY / PAPERS

- WOJCIECH NOWAKOWSKI „Wiadomości Archeologiczne” – panorama stu pięćdziesięciu lat polskiej archeologii pradziejowej 3
“Wiadomości Archeologiczne” – a Panorama of One Hundred and Fifty Years of Polish Prehistoric Archaeology
- ANNA STROBIN Jednoczłonowe klamry do pasa Kostrzewski typy Ib i IIb. Zróżnicowanie – chronologia – inspiracje 19
One-Piece Belt-Hooks of Kostrzewski Types Ib and IIb. Varieties – Chronology – Inspirations

MISCELLANEA / MISCELLANEA

- GRAŻYNA ORLIŃSKA O nagołennikach z Siwianki na wschodnim Mazowszu i nie tylko... 61
About the Siwianka Anklets from Eastern Mazovia and More...
- JOANNA ZAGÓRSKA-TELEGA Intrygujący pochówek kobiety z birytualnego cmentarzyska 85
MARCIN M. PRZYBYŁA w Kazimierzy Wielkiej, pow. kazimierski
ANITA SZCZEPANEK An Intriguing Female Burial from a Bi-ritual Cemetery at Kazimierza Wielka, Kazimierza Wielka County
- JAN SCHUSTER Almost a Dozen already. The Next Princely Grave 107
at the Necropolis at Czarnówko in Pomerania
Już niemal tuzin. Kolejny grób książęcy na cmentarzysku w Czarnówku na Pomorzu
- ANDRZEJ KOKOWSKI Łyżeczki kosmetyczne z obszaru *Barbaricum* 149
MAREK FLOREK Cosmetic Spoons from the *Barbaricum*
- BARTŁOMIEJ MAKOWIECKI Szesnastowieczne kafle z herbem Starykoń z królewskich 165
LUCYNA SAMEK zamków na Wawelu i w Ojcowie w świetle wyników analizy
DARIUSZ WĘGRZYNEK porównawczej oraz badań fizyko-chemicznych
ZDZIŚŁAW STĘGOWSKI Sixteenth-century Tiles with the Starykoń Coat of Arms from the Royal Castles
ALEKSANDRA WANDZILAK of Wawel and Ojcow in the Light of the Results of Comparative Analysis
PAWEŁ WRÓBEL and Physical and Chemical Studies
MICHAŁ WOJENKA
- ANDRZEJ KOKOWSKI In Search of Lost Archaeological Artefacts 183
WIEŃCZYŚŁAW NIEMIROWSKI W poszukiwaniu zaginionych zabytków archeologicznych

ODKRYCIA / DISCOVERIES

BARTŁOMIEJ KACZYŃSKI ŁUKASZ MAURZY STANASZEK	„Nieumyślne spowodowanie śmierci” na warszawskim Annopolu we wczesnej epoce żelaza 'Manslaughter' in the Warsaw Annopol in the Early Iron Age	191
AGATA GRZĘDZIELSKA	Archiwalne cmentarzysko w Zalcu (dawn. <i>Salza, Kr. Lötzen</i>) na Pojezierzu Mrągowskim od- kryte na nowo – analiza zabytków z współczesnych badań powierzchniowych Archival Cemetery at Zalec (former <i>Salza, Kr. Lötzen</i>) in the Mrągowo Lakeland – Eediscovered. Analysis of Artefacts from Contemporary Field Surveys	202
VADŽİM BELÂVEC	Odlew z Čarnaŭčyc i zapinki typu Almgren 41 z ziem Białorusi A Cast from Čarnaŭčycy and Brooches of Almgren Type 41 from Belarus	217
MIKALAI PLAVINSKI	Antler Container from the Navasiolki Barrow Cemetery (Miadziel District, Minsk Region, Republic of Belarus) in the Collection of the State Archaeological Museum in Warsaw Pojemnik rogowy z cmentarzyska kurhanowego Nowosiółki (rejon miadziolski obwodu mińskiego, Republika Białoruś) w zbiorach Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie	227
SZYMON MOSAKOWSKI MARTA PIOTROWSKA MATEUSZ POPEK KONRAD LEWEK	Łódź jednopienna z Jeziora Lubikowskiego (woj. lubuskie) A Dugout from Lake Lubikowskie (Lubuskie Voivodeship)	238

WYKAZ SKRÓTÓW / ABBREVIATIONS

243

ANDRZEJ KOKOWSKI, WIĘCZYŚŁAW NIEMIROWSKI

IN SEARCH OF LOST ARCHAEOLOGICAL ARTEFACTS

W POSZUKIWANIU ZAGINIONYCH ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH

Abstract: Owing to a systematic review of the interwar press, in the case of the German Press published in Brandenburg, Pomerania and Grenzmark Posen-Westpreußen, it is possible to retrieve information about museum collections lost during the Second World War and details of unpublished results of accidental finds and excavations. Having analysed 2069 press articles, the authors have not only expanded the scientific knowledge by, among others, 17 treasures from the Bronze Age and 47 dugout canoes, but also supplemented catalogues by introducing information on dozens of graves and cemeteries from the period between the Paleolithic and Viking times.

Keywords: Wielkopolska, prehistory, archive sources, the press, reconstruction of museum collections, Neumark (Ziemia Lubuska)

Słowa kluczowe: Wielkopolska, pradzieje, archiwalia, prasa, rekonstrukcja kolekcji muzealnych, Neumark (Ziemia Lubuska)

In the aftermath of the Second World War, the following eastern provinces of the German Reich were incorporated into Poland: Silesia (*Schlesien*), part of Brandenburg to the east of the Oder River – the Eastern March (*Mark*, later *Neumark*), Posen-West Prussia (*Grenzmark Posen-Westpreußen*), part of Pomerania (*Pommern*), West Prussia (*Westpreußen*) and part of East Prussia (*Ostpreußen*). Naturally, the process involved the whole cultural heritage including places of worship, schools, public buildings (cinemas, theatres) and museums. Museum collections, however, were either instantly plundered in keeping with the political doctrine adopted by the Soviet Union with regard to the occupied German areas¹, or destroyed as

a result of military action, which happened, for example, in *Schneidemühl* (present-day Piła) – the capital of Posen-West Prussia. In the final stage of the war, the town was given the status of stronghold (*Festung*), and as a result of fierce combat it was nearly razed to the ground. The local National Museum (*Landesmuseum*) specialising in prehistoric collections and regarded as one of the most excellent museums in the Third Reich was utterly destroyed².

Sadly, the arrival of new settlers replacing the Germans who were leaving the provinces caused further, total devastation of museums, the collections of which they associated with their German enemies. This also

¹ A.N. APOUSENKO 2014.

² A. KOKOWSKI 2012a, 350–356.

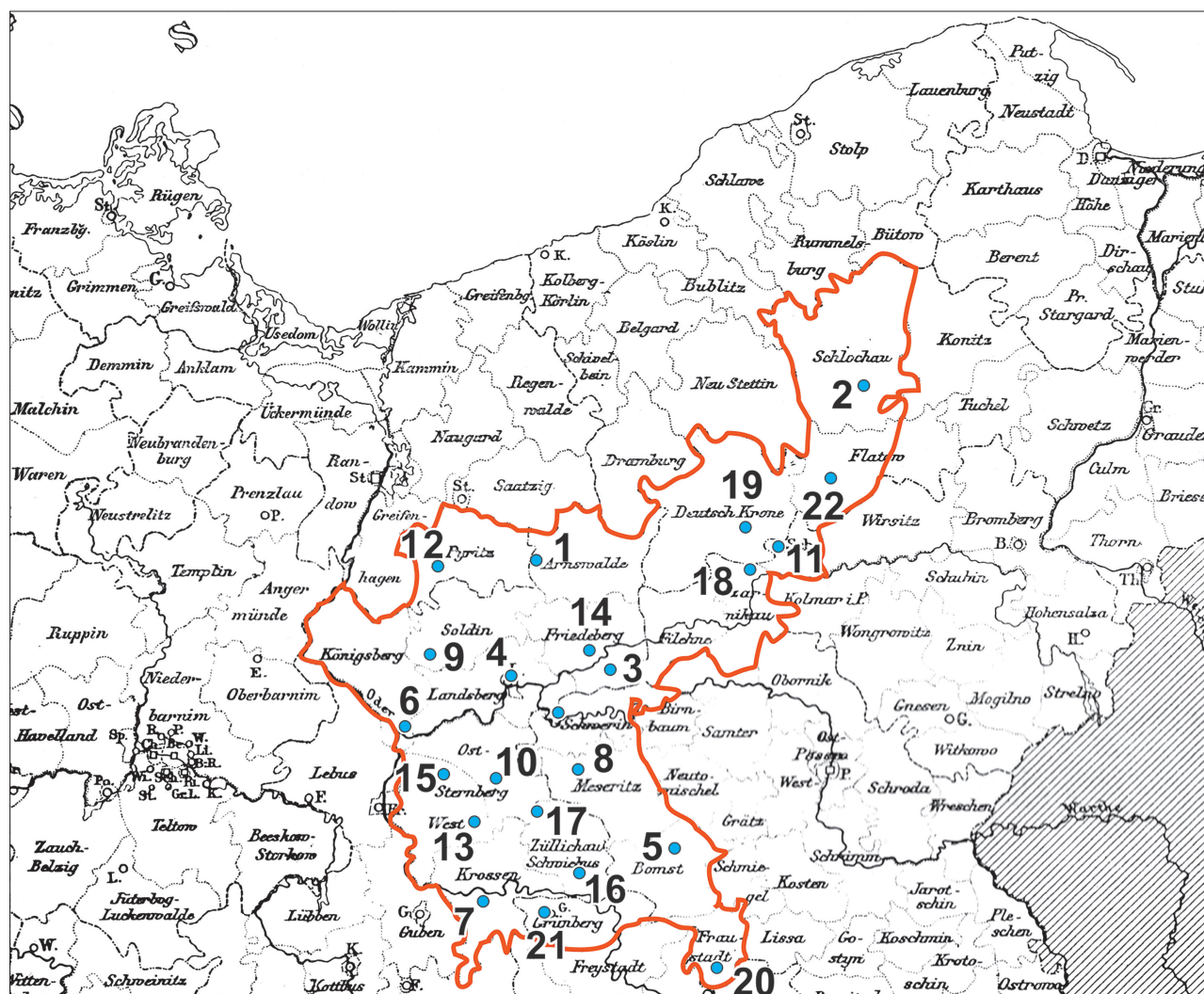

Fig. 1. Map of investigated areas with marked location of museums. Numbers correspond to those in the text. The base map with the division into county's acc. to E. BLUME 1912.
 Ryc. 1. Obszar studyjny z lokalizacją muzeów. Numery na mapie odpowiadają numerom w tekście. Mapa podziału administracyjnego na podstawie E. BLUMEGO 1912.

happened to archaeological artefacts, which seem to be 'politically neutral'.

We know of 21 museums which operated in the area covered by our research (Fig. 1). All of them contained collections of archaeological artefacts, sometimes very numerous and scientifically valuable. However, all of them, with a few exceptions, were destroyed. The list of museums is as follows³:

1. Choszczno – *Kreis-Heimatismuseum Arnswalde*⁴;
2. Człuchów – *Heimatismuseum Schlochau*⁵;

3. Drezdenko – *Heimatismuseum Driesen*⁶;
4. Gorzów Wielkopolski – *Heimatismuseum Landsberg (Warthe) für Stadt und Land* (here was a huge archaeological collection⁷);
5. Kargowa – *Heimatismuseum Unruhstadt* (apart from the press sources – no records);
6. Kostrzyn nad Odrą – *Friedrichs-Museum Küstrin*⁸;
7. Krosno Odrzańskie – *Heimatismuseum Crossen*⁹;
8. Międzyrzec – *Heimatismuseum Meseritz* (apart from the press sources – no records);

³ With exceptions, the literature quoted concerns only the functioning of the museums, not artefacts included in their collections.

⁴ A. SCHRAMM 1936, 11; A. KOKOWSKI, W. NIEMIROWSKI 2016, 369–382; A. KOKOWSKI 2018a, 41–45.

⁵ I. SKRZYPEK 1997, 31–35.

⁶ A. SCHRAMM 1936, 66.

⁷ A. SCHRAMM 1931, 157–158.

⁸ A. SCHRAMM 1929, 125.

⁹ A. SCHRAMM 1929, 47; 1932, 47.

9. Myślibórz – *Kreisheimatmuseum Soldin*¹⁰;
10. Ośno Lubuskie – *Städtisches Museum / Heimatmuseum Drossen*¹¹;
11. Piła – *Landesmuseum Schneidemühl* (from 1939 – *Grenzmarkmuseum Schneidemühl*)¹²;
12. Pyrzyce – *Kreismuseum Pyritz*¹³;
13. Rzepin – *Weststernberger Kreismuseum Reppen*¹⁴;
14. Strzelce Krajeńskie – *Heimatmuseum Friedeberg*¹⁵;
15. Sulęcín – *Heimatmuseum Zielenzig*¹⁶;
16. Sulechów – *Heimatmuseum Züllichau*¹⁷;
17. Świebodzin – *Heimatmuseum der Stadt und des alten Kreises Schwiebus*¹⁸;
18. Trzcianka – *Kreisheimatmuseum / Netzekreis-museum Schönlanke*¹⁹;
19. Wałcz – *Heimatmuseum des Kreises Deutsch-Krone*²⁰;
20. Wschowa – *Heimatmuseum Fraustadt*²¹;
21. Zielona Góra – *Städtisches Heimatmuseum Grünberg*²²;
21. Złotów – *Kreismuseum Flatow*²³.

In the vast majority of cases, we can only speculate about the number of artefacts. Considering the knowledge of collections from Myślibórz/*Soldin* (more than 780 artefacts) and Złotów/*Flatow* (more than 100 artefacts), other, small museums would include at least 10,000 artefacts unknown to archaeologists. Those once forming the two main collections at the museums in Gorzów Wielkopolski/*Landsberg an der Warthe* and Piła/*Schneidemühl* amount to thousands. Most of the museums in these towns were re-established long after the end of the war, yet with no reference to the ones which existed before.

While it has been 75 years since the end of the war, archaeologists still struggle with reconstructing the lost

Fig. 2. Masthead of the main daily newspaper in the former Brandenburg-Neumark Province – “Oderzeitung”.

Ryc. 2. Winieta czołowego dziennika dawnej prowincji Brandenburgia-Nowa Marchia – „Oderzeitung”.

museum sources and the history of archaeological research conducted in the above-mentioned regions incorporated in Poland. For this purpose, an international organisation called KAFU (Kommission zur Erforschung von Sammlungen und Unterlagen archäologischer Funde aus dem nordöstlichen Mitteleuropa) was founded. Activities conducted to date included primarily the analysis of archival sources (institutional and private) and remnants of museum collections.

We referred to the daily press, which was used by archaeologists only occasionally. We studied the interwar press regularly and methodically. In the first place we took an interest in the press from the former Posen-West Prussia Province (*Grenzmark Posen-Westpreußen*)²⁴, collecting 183 newspaper reports and articles from 1921–1940. Applying our original methodology of assessing their credibility and scientific value²⁵, we retrieved information on 138 discovered settlements, single graves, cemeteries, and other discoveries made in 111 towns in this province. In the course of this investigation it was determined that 75 of them have never been included in scientific literature, with 37 of them being only general mentions, most often in lists compiled for maps documenting settlement transformations. While it was an unexpected outcome, its many elements were important for understanding cultural processes which took place in Central Europe²⁶.

In our current project, entitled *Rekonstrukcja zasobów źródłowych do badań nad prehistorią na podstawie doniesień prasowych i druków ulotnych dawnej prowincji Brandenburg i Neumark oraz ich obrzeży* (‘Reconstruction of source documents for the research into the prehistory on the basis of press reports and ephemeral prints from the former provinces of *Brandenburg* and *Neumark* and their peripheries’)²⁷, we have studied available excerpts

¹⁰ A. KOKOWSKI 2021; A. KOKOWSKI, W. NIEMIROWSKI 2020; 2022.

¹¹ A. SCHRAMM 1929, 60; 1932, 59.

¹² A. KOKOWSKI 2012a, 351–356; 2016, 126–132; 2018a, 47–48; A. KOKOWSKI, W. NIEMIROWSKI 2016, 339–368.

¹³ G. DORKA 1939.

¹⁴ A. SCHRAMM 1931, 220.

¹⁵ A. SCHRAMM 1931, 96.

¹⁶ A. SCHRAMM 1936, 255.

¹⁷ A. SCHRAMM 1936, 256.

¹⁸ A. SCHRAMM 1929, 189.

¹⁹ A. KOKOWSKI, W. NIEMIROWSKI 2016, 325–330. As regards this museum, it is to our advantage that we have access to a rather detailed inventory of the collection from 1928. In the following years, each volume of “Heimatkalender der Netzekreis” regularly featured lists of new artefacts included in the collection, with a detailed inventory of the prehistoric department.

²⁰ A. SCHRAMM 1936, 60; R. KRASZCZUK 2013, 14–25; A. KOKOWSKI 2014, 366–368.

²¹ F. PFÜTZENREITER 1933; B. TIETZ 2020.

²² A. SCHRAMM 1929, 87–88.

²³ A. KOKOWSKI 2011, 89–103, 115–126; 2012a, 346–350; A. KOKOWSKI, W. NIEMIROWSKI 2016, 330–338.

²⁴ A. KOKOWSKI, W. NIEMIROWSKI 2016.

²⁵ A. KOKOWSKI 2019a.

²⁶ S. GRUNWALD 2019.

²⁷ Preliminary research financed by Alexander von Humboldt-Stiftung, Bonn (see A. KOKOWSKI 2019b).

Table 1. Summary of newspaper titles reviewed for information on archaeology: a – available annuals; b – actual availability of issues of the newspaper measured in months; c – number of texts recorded.

Tab. 1. Zestawienie tytułów prasowych przejranych pod kątem informacji na temat archeologii: a – dostępne roczniki; b – rzeczywista dostępność wydań gazety mierzona w miesiącach; rubryka; c – liczba odnotowanych tekstów.

Newspaper	a	b	c
<i>Crossener Tageblatt</i> : amtliches Anzeigenblatt der staatlichen und kommunalen Kreisverwaltung, Landratsamt und Kreiskommunalverwaltung, sowie des Bürgermeisters und der Ortspolizeibehörde Crossen <Oder>, zugleich Anzeiger für Bobersberg (Crossen) [Krosno Odrzańskie]	1925, 1927–1937	144 / 51	44
<i>Cüstriner Zeitung = Cüstriner Zeitung Oderblatt</i> : Anzeiger der städtischen und anderer Behörden (Cüstrin) [Kostrzyn nad Odrą]	1921, 1930–1939	132 / 54	32
<i>Die Grenzmark</i> : Flatower und Schlochauer Kreiszeitung (Flatow) [Złotów]	1926–1942	204 / 182	290
<i>Die Grenz-Zeitung</i> : parteiamtliche Zeitung für die Kreise Stolp, Schlawe, Bütow-Rummelsburg; Nachrichtenblatt der Landesbauernschaft, der DAF und aller Behörden (Stolp) [Słupsk]	1936, 1939	24 / 7	8
<i>Der Ostmärker</i> : Heimatzeitung für das Sternberger Land / West-Sternberger Zeitung; früher: <i>Kreisblatt und Wochenblatt für Drossen, Reppen, Görzitz und Ziebingen</i> (Drossen / Reppen) [Ośno Lubuskie / Rzepin]	1931–1943	156 / 36	48
<i>Friedeberger Kreisblatt</i> (Friedeberg) [Strzelce Krajeńskie]	1929–1939	132 / 84	84
<i>General-Anzeiger für Stettin und die Provinz Pommern</i> : Pommersche allgemeine Zeitung; amtliches Nachrichtenblatt der staatlichen und städtischen Behörden, der Turn- und Sportverbände (Stettin) [Szczecin]	1930–1937	96 / 18	9
<i>Landsberger Generalanzeiger</i> für die gesamte Neumark – vereinigt mit Neumärkischer Zeitung, Vietzer Tageblatt, Nachrichten der Kreisbauernschaft, Mitteilungsblatt Bund Deutscher Osten, Amtliches Anzeigebblatt sämtlicher Behörden der Stadt, sowie vieler Behörden angrenzender Kreise (Landsberg / Warthe) [Gorzów Wielkopolski]	1923–1935	156 / 67	45
<i>Lippehner Anzeiger</i> : Mitteilungsblatt des Bürgermeisters der Stadt Lippehne und der Kreisbauernschaft Soldin (Lippehne) [Lipiany]	1923–1939	192 / 110	82
<i>Neumärkisches Volksblatt</i> : Organ der werktätigen Bevölkerung der Neumark und Grenzmark. Sozialdemokratische Tageszeitung der Kreise Landsberg (Warthe), Soldin, Friedeberg, Arnswalde, Schwerin (Warthe), Netzekreis, Schönlanke, Schlochau, Flatow, Schneidemühl und Deutsch Krone (Landsberg an der Warthe) [Gorzów Wielkopolski]	1924–1932	108 / 97	51
<i>Norddeutsche Allgemeine Zeitung</i> (Berlin)	1922–1926	60 / 23	23
<i>Oderzeitung</i> : märkische Heimatzeitung mit Kreisanzeiger für das Oderland (Frankfurt/Oder) [Frankfurt nad Odrą]	1918–1942	420 / 420	678
<i>Ostmärkische Tageszeitung</i> für die Kreise Züllichau-Schwiebus, Crossen und die südliche Grenzmark (Züllichau) [Sulechów]	1933–1936	48 / 27	40
<i>Ostmärkische Zeitung</i> : nationale Zeitung für Ostdeutschland, die Neu- und Grenzmark; amtlicher Behörden-Anzeiger für die Kreise Friedeberg, Arnswalde und den Reichslandbund (Woldenberg) [Dobiegiew]	1933–1939	84 / 11	24
<i>Pommersche Zeitung</i> : mit Ostsee-Zeitung, Stettiner General-Anzeiger; parteiamtliche Zeitung der NSDAP, Gau Pommern (Stettin) [Szczecin]	1935–1940	72 / 33	32
<i>Schlochauer Kreisblatt</i> : Tagesblatt für den Kreis Schlochau (Schlochau) [Człuchów]	1936	12 / 12	9
<i>Schwedter Tageblatt</i> : Vierradener Tageblatt; Heimatzeitung und Nachrichtenblatt (Schwedt/Oder) [Świecie nad Odrą]	1925–1928, 1930–1936, 1938–1940	168 / 71	132
<i>Soldiner Tageblatt</i> : mit der Soldiner Zeitung vereinigt – amtliches Verkündigungsblatt für den Kreis Soldin (Soldin) [Myślibórz]	1933–1943	132 / 51	158
<i>Sorauer Tageblatt</i> : amtliches Mitteilungsblatt für den Kreis Sorau-Forst der NSDAP Gau Brandenburg; amtliches Verkündigungsblatt des Landrats des Kreises Sorau (Sorau) [Żary]	1923, 1925, 1928, 1930, 1932, 1934–1939	108 / 39	34
<i>Stadt und Landbote Schönlanke</i> : Tagesblatt für Netzekreis (Schönlanke) [Trzcianka]	1925	12 / 2	5
<i>Vietzer Tageblatt</i> – früher: <i>Vietzer Anzeiger</i> (Vietz) [Witnica]	1925–1926	24 / 12	3

Newspaper	a	b	c
<i>West-Sternberger Zeitung</i> – früher: <i>Kreisblatt und Wochenblatt für Drossen, Reppen, Göritz und Ziebingen</i> (Drossen) [Ośno Lubuskie]	1931	12 / 3	3
<i>Woldenberger Zeitung</i> für die Kreise Friedeberg, Arnswalde und die übrige Neu- und Grenzmark (Woldenberg) [Dobiegniew]	1933–1938	72 / 62	77
<i>Züllichauer Nachrichten</i> : Tageszeitung für Unruhstadt, Bomst und südliche Grenzmark (Züllichau) [Sulechów]	1925–1938	168 / 127	158
		TOTAL	2069

from annual volumes of 23 German newspapers from 1918–1943 (“Oderzeitung” being the only fully preserved one²⁸ – Fig. 2). This enhanced the creation of a catalogue of 2,069 press releases and articles (Table 1).

The collection can be divided into five groups: I – texts describing discoveries and excavations; II – texts referring to museums and protection of archaeological heritage; III – general texts popularising the prehistory; IV – texts about scientific life (conferences, obituaries, associations of prehistorians); V – propaganda texts aimed at emphasising ‘the superiority of the Germanic culture’.

Group I is most significant. It comprises nearly 1,600 newspaper reports and articles – from succinct reports of a discovery, for instance an urn, without its cultural or chronological assessment, to in-depth information with typological description of artefacts, their metric data and chronology. Unfortunately, illustrations are extremely rare. Interestingly, different newspapers describing the same discovery give complementary information, like in the case of Gothic stone circles from the 2nd cent. CE, discovered in the village of Krępsk/*Kramsk* (Człuchów County)²⁹.

A great deal of this information pertains to discoveries made in the province and its peripheries. However, there is surprisingly much data on discoveries made in the whole world, which is also essential as it gives detailed information on discoveries which have never been published in scientific literature. Among them is a treasure trove of Roman coins in a vessel, found in Poltava (Ukraine) in 1942 while building trenches, and a description of a discovery made in the outskirts of Rome – a mammoth with flint tools. Some reports significantly complement published finds, for instance a stupendous treasure of gold Roman coins from Utrecht (the

Netherlands) discovered in 1933³⁰. Information on the weight and measurements of coins was retrieved from a newspaper report published in “Oderzeitung” in July of the same year³¹.

Hence, we have found information on 13 treasures from the Bronze Age, some of it very detailed. Published catalogues of dugout canoes were significantly expanded in this way³². The press also included 36 such finds, dated to the period between the final Bronze Age and the early Slavic times, some of the reports comprising their dendrological and dendrochronological analysis.

Results of specialist analysis of archaeological finds, for instance natural analysis, were eagerly published in newspapers. It turned out that these were the only sources where such results were quoted. In 1932, sensational excavations at a cemetery from the early Bronze Age were conducted in *Schmirtenau* (Śmiardowo Krajeńskie)³³, yet many essential details of these discoveries come from press articles³⁴. Owing to the press, we have found out about large-scale research into natural remains conducted by professor Johannes Größ from Berlin. It revealed remains of flour, groats, kommissbrot, honey bread, and a hazelnut³⁵. It is only one of numerous instances of information published solely in the press.

We have determined that 58.9% of press mentions of archaeological discoveries have never entered scientific circulation. Only 26.8% of them were mentioned in literature to a various degree, with as little as 16.% being included in scientific papers about finds.

Only one newspaper report from “Oderzeitung” of 9 August 1937, entitled *Grabstätte einer gotischen Frau entdeckt. Neue wertvolle und aufschlußreiche Vorgesichtsfunde in der Grenzmark* (‘Discovery of a Gothic female grave. New and interesting prehistoric artefacts in

²⁸ We are in the process of preparing a three-volume publication of reviewed information from this newspaper covering: I – areas to the east of the Oder River, II – areas to the west of the Oder River, and III – general texts.

²⁹ A. KOKOWSKI 2012b.

³⁰ C.W. VOLLGRAFF, G. VAN HOORN 1934, 49, pl. XX, XXI.

³¹ A. KOKOWSKI, W. NIEMIROWSKI 2021.

³² W. OSSOWSKI 1999.

³³ K. SCHÄFER 1987.

³⁴ A. KOKOWSKI, W. NIEMIROWSKI 2016, 261–292.

³⁵ “Weichsel-Zeitung” and “Züllichauer Nachrichten” of January 1933. 187

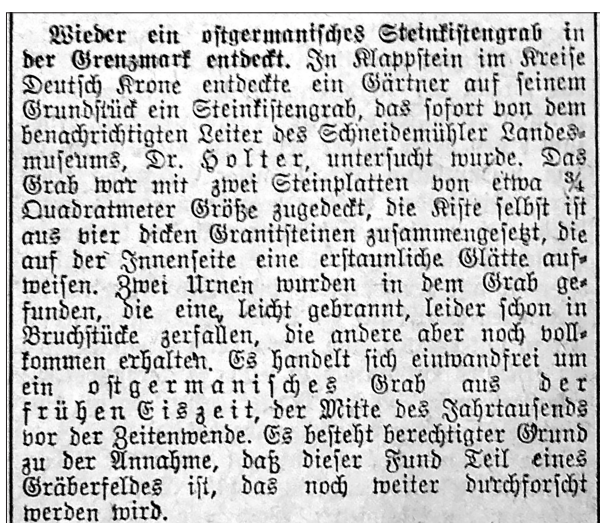

Fig. 3. Note from the “Oderzeitung” daily newspaper, announcing the discovery in *Klappstein* (present-day Cyk).

Ryc. 3. Notatka z dziennika „Oderzeitung” informująca o odkryciu w miejscowości *Klappstein* (obecnie Cyk).

Posen-West Prussia) contains precise information about three discoveries unreported in the scientific literature, with a detailed list of accompanying artefacts: a grave of a Gothic woman from the Wielbark Culture, stage B2a of the Roman Period, from *Steinmark/Slawianowo* (present-day Sławianowo, Złotów County), a treasure trove of bronze articles from the later Bronze Age from *Grunau* (Stare Gronowo, Człuchów County), and cemeteries of the Lusatian culture from the Bronze Age in *Stöwen* (Stobno, Czarnków-Trzcianka County)³⁶. All of them were included in the Landesmuseum Schneidemühl and were lost when the museum was destroyed.

Another example is a note from the same newspaper, published on 23 April 1937 (Fig. 3):

Wieder ein ostgermanisches Steinkistengrab in der Grenzmark entdeckt. In Klappstein im Kreise Deutsch Krone entdeckte ein Gärtner auf seinem Grundstück ein Steinkistengrab, das sofort von dem benachrichtigten Leiter des Schneidemühler Landesmuseums, Dr. Holter, untersucht wurde. Das Grab war mit zwei Steinplatten von etwa $\frac{3}{4}$ Quadratmeter Größe zugedeckt, die Kiste selbst ist aus vier dicken Granitsteinen zusammengesetzt, die auf der Innenseite eine erstaunliche Glätte aufweisen. Zwei Urnen wurden in dem Grab gefunden, die eine, leicht gebrannt, leider schon in Bruchstücke zerfallen, die andere aber noch vollkommen erhalten. Es handelt sich einwandfrei um ein ostgermanisches Grab aus der frühen Eiszeit, der Mitte des Jahrtausends vor der Zeitenwende. Es besteht berechtigter Grund zu der Annahme, daß dieser Fund Teil eines Gräberfeldes ist, das noch weiter durchforscht werden wird.

Fund Teil eines Gräberfeldes ist, das noch weiter durchforscht werden wird.

In English: ‘In Posen-West Prussia another east Germanic grave with a stone box was discovered. In the town of Klappstein, in Deutsch Krone County, a gardener discovered a cist burial in his plot. He notified Dr Holter, the director of the local national museum in Schneidemühl, who immediately investigated the find. The burial was covered with two stone tablets measuring approx. three-quarters of a square metre, while the box consisted of four thick granite boulders, the inner parts of which were remarkably smooth. Two urns were found in the grave. One of them, slightly burnt, broke into pieces, whereas the other one was fully preserved. Undoubtedly, it is an east-Germanic burial from the Early Iron Age, around 500 BCE. It seems legitimate to assume that the find is part of a cemetery, hence it will be subject to further examination’.

Analysis of this short note indicates its two valuable aspects. Firstly, it provides information about the discovery of a cist burial of the Pomeranian Culture in *Klappstein, Kr. Deutsch Krone* (present-day Cyk, Szydłowo Commune, Piła County, Wielkopolska Province), which is not known in the scientific literature (a complete three-volume catalogue of cemeteries of this culture by Tadeusz Malinowski does not include it), suggesting that there was a cemetery at the site of the discovery³⁷. The burial and its contents have been described accurately enough and can be used in further scientific research.

Secondly, it mentions (Friedrich) Holter, who conducted a conservation intervention at the site of its discovery. The only professional archaeologist in *Grenzmark Posen-Westpreußen* (Posen-West Prussia) during the inter-war period, and the first and last director of *Landesmuseum Schneidemühl*, he was a long time unknown researcher of antiquity, and the scope of his activity and achievements were practically unheard of. In recent years, attempts at reconstruction of his excavations and scientific activity have been made (also using information from the press³⁸). His achievements in this field turn out to be surprisingly remarkable. It has been determined that he tried to undertake two excavation campaigns a year. Besides the publicized large-scale excavations conducted in *Bergenhorst, Kr. Schneidemühl* (present-day Piła-Lisikierz), in the spring of 1937³⁹, which yielded a hall-like structure from the end of the late Pre-Roman Period, the campaign in Sławianowo was the second one. Research at two sites from the Bronze Age would increase this number to nine, and the entire output of the province’s only

³⁷ T. MALINOWSKI 1979.

³⁸ A. KOKOWSKI 2017; 2018b.

³⁹ A. KOKOWSKI 2018b, 315–317.

professional archaeologist would amount to 37 interventions and 15 longer excavation holidays⁴⁰. However, as indicated by a note on the discovery made in Cyk quoted here, it turns out that these incomplete findings still require elaboration.

This best shows the benefits arising from careful survey of press articles. It also supports the thesis about possible reconstruction of museum sources lost during the war conducted in this very way. This provides the basis for reconstruction of archaeological research.

Regular studies of press articles enrich our knowledge of prehistory and early Middle Ages in Central Europe. They also enable reconstruction of museum sources destroyed during the war, the majority of them being unknown.

Translation: Elżbieta Zabłocka

Prof. dr hab. Andrzej Kokowski
Instytut Archeologii,
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
Plac Marii Curie-Skłodowskiej 4A
20-031 Lublin
berig1@gazeta.pl
<https://orcid.org/0000-0001-7275-4395>

Dr Wieńczysław Niemirowski
Katedra Germanistyki,
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
Plac Marii Curie-Skłodowskiej 4A
20-031 Lublin
wienczyslaw.niemirowski@mail.umcs.pl
<https://orcid.org/0000-0003-0755-6450>

Received: 25.01.2023 / Revised: 15.02.2023 / Accepted: 17.02.2023

LITERATURE

- APONASENKO A.N. 2014: A.H. Апонасенко (ed.), *Государственный Эрмитаж. «Перемещенное искусство». 1945–1958: Архивные документы. Часть I*, Санкт-Петербург [Издательство «Государственный Эрмитаж»].
- BLUME E. 1912: *Die germanischen Stämme und die Kulturen zwischen Oder und Passarge zur römischen Kaiserzeit, I. Teil: Text*, Mannus-Bibliothek 8, Würzburg [Kurt Kabitzsch].
- DORKA G. 1939: *Urgeschichte des Weizacker-Kreises Pyritz*, Schriften des Pommerschen Landesmuseums Stettin, Stettin [Leon Saunier].
- GRUNWALD S. 2019: (rev.) Andrzej Kokowski / Wieńczysław Niemirowski, *Na tropie zaginionych odkryć. Archeologia w świetle doniesień prasowych z dawnej prowincji Grenzmark – Posen-Westpreußen. Auf den Spuren von verlorenen Entdeckungen. Die Archäologie im Spiegel der Presse der ehemaligen Provinz Grenzmark – Posen-Westpreußen*. Lublin 2016, "Germania" 96 (2018), 473–477.
- KOKOWSKI A. 2011: *Przygoda z archeologią, czyli najstarsze dzieje Krajny Złotowskiej (do czasów lokacji miasta Złotowa)*, Warszawa [TRIO].
- KOKOWSKI A. 2012a: *Kreismuseum Flatow (Złotów) – Provinzmuseum Schneidemühl (Piła). Nieznane dzieje archeologicznych zbiorów muzealnych w dawnej prowincji Grenzmark Posen-Westpreussen*, FAP 47, 345–364.
- KOKOWSKI A. 2012b: *W sprawie cmentarzyska z kręgami kamiennymi w Krępsku, w pow. człuchowskim*, [w:] J. Jaszewska (ed.), *Z najdawniejszych dziejów. Grzegorzowi Domańskiemu na pięćdziesiątą rocznicę pracy naukowej*, Zielona Góra [Fundacja Archeologiczna], 77–84.
- KOKOWSKI A. 2014: *Jeszcze raz o cedzaku typu Eggers 160 z okolic Miłogoszycy w powiecie waleckim, woj. zachodniopomorskie*, [in:] R. Madyda-Legutko, J. Rodzińska-Nowak (eds.), *Honoratissimum assensus genus est armis laudare. Studia dedykowane Profesorowi Piotrowi Kaczanowskiemu z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin*, Kraków [Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”], 365–372.
- KOKOWSKI A. 2016: *Robert Liebig – archeolog amator z Wielkopolski – Ein Amateurarchäologe aus Großpolen*, Lublin [Wydawnictwo UMCS].
- KOKOWSKI A. 2017: *Friedrich Holter – ein fast vergessener Prähistoriker*, [in:] B.V. Eriksen et alii (eds.), *Interaktion ohne Grenzen. Beispiele archäologischer Forschungen am Beginn des 21. Jahrhunderts / Interaction without borders Exemplary archaeological research at the beginning of the 21st century*, vol. 2, Schleswig [Stiftung Schleswig-Holsteinische Landesmuseen / Wachholtz], 863–876.
- KOKOWSKI A. 2018a: *Entdeckt – vergessen – wiederentdeckt: auf den Spuren verlorener Museumsbestände. Ein Griffzungenschwert von Kraśnik (Kratznick) bei Choszczno (Arnsvalde; Woj. zachodniopomorskie / PL) in Pommern*, "Archäologisches Korrespondenzblatt" 48/1, 39–56.
- KOKOWSKI A. 2018b: *Z badań nad historią wielkopolskiej archeologii. Dr Friedrich Holter*, FAP 53, 303–330.
- KOKOWSKI A. 2019a: *Berichte in der Tagespresse als wissenschaftliche Informationsquelle zu archäologischen Entdeckungen*, "Acta Praehistorica et Archaeologica" 50, 385–406.
- KOKOWSKI A. 2019b: *Rekonstruktion von Quellen zur Erforschung der Vor- und Frühgeschichte auf der Grundlage von Presseberichten und Flugschriften am Beispiel der Provinz Grenzmark Posen-Westpreußen und ihrer Randgebiete*, "ZBSA-Jahresbericht" 2017, 68.

⁴⁰ A. KOKOWSKI 2017, table 2; 2018b, table 3.

- KOKOWSKI A. 2021: Grób „księżniczki” z okresu rzymskiego z miejscowości Różańsko (Rosenthal), w pow. myśliborskim, [in:] A. Michałowski et alii (eds.), *Ze świata dawnych barbarzyńców. Studia pradziejowe i wczesnodziejowe*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Seria Archeologiczna 60, Poznań [Wydawnictwo Naukowe UAM], 333–348.
- KOKOWSKI A., NIEMIROWSKI W. 2016: *Na tropie zaginionych odkryć. Archeologia w świetle doniesień prasowych z dawnej prowincji Grenzmark Posen-Westpreußen / Auf den Spuren von verlorenen Entdeckungen. Die Archäologie im Spiegel der Presse der ehemaligen Provinz Grenzmark – Posen-Westpreußen*, Lublin [Wydawnictwo UMCS].
- KOKOWSKI A., NIEMIROWSKI W. 2020: *Soldin / Myślibórz. Nieznane fakty z dziejów muzeum i archeologii dawnego powiatu myśliborskiego w okresie międzywojennym*, [in:] A. Kasprzak, A. Kuczowski, M. Krzypkowski (eds.), *Archaeologia–Pomorania–Musealia. Studia z okazji 80. urodzin Ignacego Skrzyпка*, Koszalin [Muzeum w Koszalinie], 545–570.
- KOKOWSKI A., NIEMIROWSKI W. 2021: *O Gotach w gazecie – czyli znane i nieznanne informacje o grobach kultury wielbarskiej z miejscowości Sławianowo w pow. złotowskim*, WA LXXII, 143–156.
- KOKOWSKI A., NIEMIROWSKI W. 2021: *‘Eine Silbermünze...’ (‘A Silver Coin...’) – or on Coins in a Newspaper*, [in:] R. Chowaniec, R. Ciołek (eds.), *Aleksandria. Studies on Items, Ideas and History Dedicated to Professor Aleksander Bursche on the Occasion of His 65th birthday*, Wiesbaden [Harrassowitz], 217–224.
- KOKOWSKI A., NIEMIROWSKI W. 2022: *O dziejach muzeum i archeologii myśliborskiej w okresie międzywojennym*, “Civitas et Museum. Rocznik Muzeum Pojezierza Myśliborskiego w Myśliborzu” I, 95–130.
- KRASZCZUK R. 2013: *Niezauważona rocznica, czyli Stulecie Muzealnictwa na Ziemi Wałeckiej*, Wałcz [self-published].
- MALINOWSKI T. 1979: *Katalog cmentarzysk ludności kultury pomorskiej*, vol. 1, Słupsk [Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Słupsku].
- OSSOWSKI W. 1999: *Studia nad łodziami jednopiennymi z obszaru Polski*, Prace Centralnego Muzeum Morskiego w Gdańsku XI, Gdańsk [Marpress].
- PFÜTZENREITER F. 1933: *Die vor- u. frühgeschichtliche Besiedlung des Kreises Fraustadt*, Grenzmärkische Heimatblätter, 2. Sonderheft, Fraustadt [Grenzmärkische Gesellschaft].
- SCHÄFER K. 1987: *Die Schmirtenauer Kultur. Zur Ordnung der frühen Bronzezeit im Netze-Warthe-Raum*, Bonner Hefte zur Vorgeschichte 23, Bonn [Universität Bonn].
- SCHRAMM A. 1929: (ed.) *Jahrbuch der deutschen Museen*, vol. 2, Wolfenbüttel [Heckners].
- SCHRAMM A. 1931: (ed.) *Jahrbuch der deutschen Museen*, vol. 4, Wolfenbüttel [Heckners].
- SCHRAMM A. 1932: (ed.) *Jahrbuch der deutschen Museen*, vol. 5, Wolfenbüttel [Heckners].
- SCHRAMM A. 1936: (ed.) *Jahrbuch der deutschen Museen*, vol. 7, Wolfenbüttel [Heckners].
- SKRZYPEK I. 1997: *Z historii muzealnictwa środkowopomorskiego*, “Koszalińskie Zeszyty Muzealne” 21, 5–113.
- TIETZ B. 2020: *Franz Pfützenreiter i początki archeologii na ziemi wschowskiej*, Wschowa [Muzeum Ziemi Wschowskiej].
- VOLLGRAFF C.W., VAN HOORN G. 1934: *De opgravingen in juni en juli 1933*, [in:] A.E. van Giffen, C.W. Vollgraff, G. van Hoorn, *Opgravingen op het domein te Utrecht II*, Haarlem [Tjeenk Willink].

W POSZUKIWANIU ZAGINIONYCH ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH

STRESZCZENIE

Dzięki systematycznemu przeglądowi prasy z okresu międzywojennego, w tym wypadku prasy niemieckiej wydawanej w Brandenburgii, na Pomorzu oraz w dawnej prowincji *Grenzmark Posen-Westpreußen* możliwe jest odzyskanie informacji o zbiorach muzealnych utraconych w czasie II wojny światowej oraz szczegółów niepublikowanych wyników przypadkowych znalezisk i wykopalisk. W prasie znajdujemy nie tylko informacje odnoszące się do obszarów zdefiniowanych w tytule lub podtytule gazety. Prasa, nawet ta lokalna, informowała o zdarzeniach związanych z archeologią a mających miejsce niekiedy daleko poza granicami terytorium, które obsługiwała – prowincji, nawet kraju. Niejako przy okazji można zgromadzić teksty mówiące o muzealnictwie i ochronie zabytków oraz życiu naukowym (konferencje, projekty, wydarzenia promujące archeologię) oraz obserwować, jak archeologia stawała się politycznym narzędziem III Rzeszy. Po przeanalizowaniu 2069 artykułów prasowych z 23 gazet autorzy nie

tylko poszerzyli wiedzę naukową m.in. o 17 skarbów z epoki brązu i 47 dłuhanek i innych pojazdów rzecznych, ale także byli w stanie uzupełnić informacje o dziesiątkach grobów oraz cmentarzysk, z praktycznie wszystkich epok (Tab. 1).

Ogromna część tych informacji nigdy nie trafiła do literatury naukowej, a wiele z nich w istotny sposób uzupełnia wiedzę ujawnioną w publikacjach. Zestawiona lista muzeów funkcjonujących na obszarze dwóch prowincji: *Mark/Neumark* (wschodnia Brandenburgia) i *Grenzmark Posen-Westpreußen* (Ryc. 1) odzwierciedla jednocześnie liczbę utraconych i nigdzie nieopisanych kolekcji zabytków archeologicznych. W ich odtworzeniu pomaga prasa.

Dla zobrazowania wartości zebranego materiału prasowego posłużono się przykładem jednej notatki (Ryc. 3), opisującej nieznanie wcześniej odkrycie grobu kultury pomorskiej w miejscowości *Klappstein* (obecnie Cyk, pow. pilski).

WYKAZ SKRÓTÓW TYTUŁÓW CZASOPISM I WYDAWNICTW WIELOTOMOWYCH

ABBREVIATIONS OF PERIODICALS' AND SERIAL PUBLICATIONS' TITLES

AAC	– „Acta Archaeologica Carpathica”, Kraków
AAHung.	– „Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae”, Budapest
AFB	– „Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege”, Berlin (Stuttgart)
Amtl. Ber.	– „Amtlicher Bericht über die Verwaltung der naturgeschichtlichen, vorgeschichtlichen und volkskundlichen Sammlungen des Westpreußischen Provinzial-Museums für das Jahr...”, (później: „Amtlicher Bericht über die Verwaltung der naturhistorischen, archaeologischen und ethnologischen Sammlungen des Westpreußischen Provinzial-Museums für das Jahr...” oraz „Amtlicher Bericht über die Verwaltung der naturgeschichtlichen, vorgeschichtlichen und volkskundlichen Sammlungen des Westpreußischen Provinzial-Museums für das Jahr...”), Danzig
APolski	– „Archeologia Polski”, Warszawa
APS	– „Archeologia Polski Środkowoschodniej”, Lublin (wcześniej: Lublin-Chełm-Zamość)
AR	– „Archeologické rozhledy”, Praha
B.A.R. Int. Series	– British Archaeological Reports, International Series, Oxford [BAR Publishing]
BerRGK	– „Bericht der Römisch-Germanischen Kommission”, Frankfurt a.M.-Berlin
BJahr.	– „Bonner Jahrbücher”, Köln/Bonn
BMJ	– „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern”, Lübstorf (wcześniej: „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg. Jahrbuch ...”, Schwerin/Rostock/Berlin)
CRFB	– Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum
FAP	– „Fontes Archaeologici Posnanienses” (wcześniej: „Fontes Praehistorici”), Poznań
Inf.Arch.	– „Informator Archeologiczny. Badania rok ...”, Warszawa
InvArch.	– „Inventaria Archaeologica, Pologne”, Warszawa-Łódź
JmV	– „Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte”, Halle/Saale
JRGZM	– „Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz”, Mainz
KHKM	– „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, Warszawa
KSIA	– Краткие сообщения Института археологии Академии наук СССР, Москва
MIA	– Материалы и исследования по археологии СССР, Москва
MatArch.	– „Materiały Archeologiczne”, Kraków
MS	– „Materiały Starożytne”, Warszawa
MSiW	– „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne”, Warszawa
MSROA	– „Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego”, Rzeszów-Krosno-Sandomierz-Tarnów (-Przeźmyśl/Tarnobrzeg)
MZP	– „Materiały Zachodniopomorskie”, Szczecin
PA	– „Památky archeologické” (wcześniej: „Památky archeologické a místopisné”), Praha
PArch.	– „Przegląd Archeologiczny”, Poznań
PMMAE	– „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna”, Łódź
PomAnt	– „Pomorania Antiqua”, Gdańsk
Prahistoria ziem polskich	– <i>Prahistoria ziem polskich</i> , tom I: <i>Paleolit i mezolit</i> (red. W. Chmielewski, W. Hensel), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975; tom II: <i>Neolit</i> (red. W. Hensel, T. Wiślański), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom III: <i>Wczesna epoka brązu</i> (red. A. Gardawski, J. Kowalczyk), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978; tom IV: <i>Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego</i> (red. J. Dąbrowski, Z. Rajewski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom V: <i>Późny okres lateński i okres rzymski</i> (red. J. Wielowiejski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1981 [Ossolineum]
Prussia	– „Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia” (później: „Prussia. Zeitschrift für Heimatkunde”), Königsberg.
PZ	– „Praehistorische Zeitschrift”, Berlin-New York
RArch.	– „Recherches Archéologiques”, Kraków
RB	– „Rocznik Białostocki”, Białystok
RGA	– Reallexikon der Germanischen Altertumskunde: 1. edycja: J. Hoops (wyd.), tomy 1–4 (K.J. Trübner, Straßburg 1911–1919), 2. edycja: H. Jankuhn, H. Beck i in. (wyd.), tomy 1–35 (Walter de Gruyter/De Gruyter, Berlin-New York 1973–2007).
RO	– „Rocznik Olsztyński”, Olsztyn
RosArh.	– „Российская археология”, Москва
SJahr.	– „Saalburg Jahrbuch”, Berlin-New York
SLA	– „Slovenská archeológia”, Bratislava
SovArh.	– „Советская археология”, Москва
SprArch.	– „Sprawozdania Archeologiczne”, Kraków

SprPMA	- „Sprawozdania P.M.A.”, Warszawa
WA	- „Wiadomości Archeologiczne”, „Wiadomości Archeologiczne. Spostrzeżenia lat ostatnich w dziedzinie starożytności krajowych. Czasy przedhistoryczne” (I-IV – 1873–1882); „Wiadomości Archeologiczne. Organ Państwowego Grona Konserwatorów Zabytków Przedhistorycznych” (V-IX – 1920–1925); „Wiadomości Archeologiczne. Organ Państwowego Muzeum Archeologicznego” (X-XXII – 1929–1955); „Wiadomości Archeologiczne” (XXIII-XXXI – 1956–1966), „Wiadomości Archeologiczne. Organ Muzealnictwa i Konserwatorstwa Archeologicznego” (XXXII-LV – 1966–2001); „Wiadomości Archeologiczne” (od LVI – 2002), Warszawa
ZfE	- „Zeitschrift für Ethnologie”, Berlin
ZNUJ	- „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, Kraków
ZOW	- „Z otchłani wieków”, Warszawa

WYKAZ SKRÓTÓW NAZW WYDAWNICTW

ABBREVIATIONS OF PUBLISHING HOUSES NAMES

FBAPKJ	- Fundacja Badań Archeologicznych imienia Profesora Konrada Jądzewskiego (Łódź)
FMAB	- Fundacja Monumenta Archaeologica Barbarica (Warszawa)
FPIAUW	- Fundacja Przyjaciół Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego (Warszawa)
IAE PAN	- Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk (Warszawa)
IA UG	- Instytut Archeologii Uniwersytetu Gdańskiego (Gdańsk)
IA UJ	- Instytut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego (Kraków)
IA UŁ	- Instytut Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego (Łódź)
IA UMCS	- Instytut Archeologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej (Lublin)
IA UW	- Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego (Warszawa)
MAE	- Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi (Łódź)
MAG	- Muzeum Archeologiczne w Gdańsku (Gdańsk)
MAK	- Muzeum Archeologiczne w Krakowie (Kraków)
MfVf	- Museum für Vor- und Frühgeschichte, Staatliche Museen zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz (Berlin)
MKiDN	- Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego (Warszawa)
MSHM	- Muzeum Starożytnego Hutnictwa Mazowieckiego im. Stefana Woydy (Pruszków)
OODA	- Ośrodek Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego (Warszawa)
Ossolineum	- Wydawnictwo Ossolineum (Wrocław), dawn. Zakład Narodowy imienia Ossolińskich. Wydawnictwo (w latach 1953–1990 – wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk)
PAU	- Polska Akademia Umiejętności (Kraków)
PMA	- Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie (Warszawa)
PWN	- Państwowe Wydawnictwo Naukowe (Warszawa)
RGZM	- Römisch-Germanische Zentralmuseum (Mainz)
SNAP	- Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich
UJ	- Uniwersytet Jagielloński (Kraków)
UŁ	- Uniwersytet Łódzki (Łódź)
UAM	- Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (Poznań)
UMCS	- Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej (Lublin)
UW	- Uniwersytet Warszawski (Warszawa)
WA UW	- Wydział Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego (Warszawa)
ZBSA	- Zentrum für Baltische und Skandinavische Archäologie (LEIZA-ZBSA) (Schleswig), dawn. Zentrum für Baltische und Skandinavische Archäologie – Stiftung Schleswig-Holsteinische Landesmuseen Schloss Gottorf

Sprzedaż / Retail:
Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa

Sprzedaż wysyłkowa / Mail order:
tel./phone: +48 22 5044 899
e-mail: wydawnictwapma@pma.pl

Państwowe Muzeum Archeologiczne. Warszawa 2023. Wydanie I. Nakład 350 egz.

Druk i oprawa: Bis-ART Drukarnia Krystyna Białaszewska, ul. Kielecka 39/5, 02-530 Warszawa